

Regeringskansliet
Justitiedepartementet

Betänkandet En översyn av 23 kap. brottsbalken (SOU 2024:55)

Mot bakgrund av de intressen Åklagarmyndigheten har att beakta lämnas följande yttrande.

Sammanfattning

Åklagarmyndigheten tillstyrker förslaget om förändring av försöksbestämelsen och föreslår att den delen bryts ut och hanteras med förtur. I övrigt finner Åklagarmyndigheten endast behov av en moderniserad reglering kring förberedelse och underlåtenhet att avslöja eller hindra brott. En översyn i dessa delar bör dock bygga på befintlig lagstiftning och utgå från en fördjupad analys.

Allmänna synpunkter

Reglerna i 23 kapitlet brottsbalken avser bl.a. de osjälvständiga brottsformerna som i många fall kan tillämpas avseende alla brottstyper. Det är en central reglering och förändringar får verkningar över ett brett fält. Utredningen har fått ett komplicerat uppdrag att under en förhållandevis kort tid analysera och föreslå förändringar i syfte att utvidga straffansvaret för att på ett mer effektivt sätt motverka framförallt brott inom ramen för organiserad brottslighet. Det är ett svårt uppdrag och konsekvenserna av förändringarna kräver, inte minst med beaktande av att det utgör centrala frågor i straffrätten, omfattande analyser.

En särreglering avseende försök till brott – kapitel 7

Som utredningen pekat på har Högsta domstolens avgörande ”Vapenattrappen” (NJA 2023 s. 393) fått långtgående konsekvenser för de brottsutredande myndigheternas arbete och har medfört påtagliga svårigheter ur utrednings-synpunkt. En särreglering avseende myndighets undanröjande av faran för brottets fullbordning är en nödvändig och ändamålsenlig förändring som är minst sagt angelägen.

I den föreslagna lydelsen av försöksbestämmelsen undantas uppenbart mindre allvarliga gärningar från det straffbara området. Utredningen ger i betänkandet ett par exempel på detta. Det är dock önskvärt att det klargörs ytterligare vad som avses med ”mindre allvarliga gärningar”. Det skulle tydliggöra det straffbara området.

Åklagarmyndigheten tillstyrker förslaget om förändring av försöksbestämmelsen. Myndigheten återkommer i slutet av yttrandet med synpunkter på det fortsatta lagstiftningsarbetet.

En ny utformning av bestämmelsen om förberedelse och stämpling till brott – kapitel 8

Åklagarmyndigheten delar utredningens uppfattning att det finns ett behov av en modernisering och förändring av bestämmelsen om förberedelse och stämpling. Den nuvarande konstruktion av förberedelse täcker inte in klart straffvärda situationer. Tillämpligheten av den nuvarande bestämmelsen innebär att en mycket långtgående förberedelse inte är straffbar trots att man är nära en försökspunkt. Ett exempel på detta är fall där en maskerad gärningsman utrustad med ett skarpladdat vapen eller en kniv, krypterad telefon och klädd i dubbel uppsättning kläder och handskar färdas på ett snabbt och smidigt fordon till ett område där ett rivaliserande gäng uppehåller sig. Beskrivna omständigheter är sällan tillräckligt för att fällas till ansvar för förberedelse till ett grovt våldsbrott då det inte går att bevisa vilket mer konkret brott som förberetts, t.ex. ett mord eller ett rån. Den nu föreslagna, i och för sig långtgående, utvidgningen av det straffbara området täcker inte den beskrivna situationen.

Utvidgningen av hjälpmedelsbegreppet, regleringen av informationsinsamlingen och andra former av planeringsåtgärder vidgar det straffbara området på ett sätt som framstår som motiverat i flera fall. Samtidigt uppstår dock påtagliga otydligheter kring gränserna för det straffbara. I betänkandet ges inte ett tydligt svar på vilka förberedelsegärningar som kommer att omfattas av den föreslagna regleringen. Avseende förslaget till 23 kap. 7 § första stycket 4 brottsbalken om andra planeringsåtgärder föreligger exempelvis en otydlighet hur begreppet ”som är särskilt ägnade” ska förstås i relation till begreppet ”ägnat” i bestämmelsen i övrigt.

Utredningen har haft fokus på den allvarligaste brottsligheten, särskilt brott som begås inom ramen för organiserad brottslighet. Regleringen av förberedelse är dock generell och träffar alla typer av brott som är kriminaliserade

på förberedelsestadiet, t.ex. stöld, bedrägeri och urkundsförfalskning. Det framstår som tveksamt om det är motiverat med en så omfattande förberedelse-kriminalisering som förslaget synes innebära.

Mindre allvarliga fall av förberedelse föreslås undantas från det straffbara området. Formuleringen är vag vilket riskerar att skapa otydlighet och svårigheter i tillämpningen. Enligt författningskommentaren är det straffvärden om en till två månader som avses. Det är inte självklart hur denna straffvärdebedömning ska göras. Utgångspunkten i straffvärde, som träffar ett vitt spann av förberedelsegärningar och brottstyper, överlämnar avgränsningen av det straffbara området till rättstillämpningen. Det innebär en svår uppgift för bland andra brottsutredande myndigheter på olika nivåer i rättskedjan.

Det utvidgade straffbara området för förberedelse kan innebära förändrade förutsättningar för bl.a. polisens underrättelseverksamhet. Möjligen kan polisen vara skyldig att ingripa på ett tidigare stadium än idag. Utredningen har inte gjort någon analys av detta.

Gängrelaterad brottslighet är ofta gränsöverskridande. Inte sällan styrs och förbereds grova våldsbrott från utlandet. Endast fullbordade brott och försöksbrott har svensk jurisdiktion, vilket följer av 2 kap. 1 § brottsbalken. Förberedelse och stämpling till exempelvis mord samt medhjälp till förberedelse och stämpling till mord ställer krav på dubbel straffbarhet. Det förutsätter i sin tur att det går att lokalisera var gärningsmannen befinner sig. Detta försvårar utredning och lagföring. Det finns således även ett behov av att se över frågan om svensk jurisdiktion. Inte heller denna fråga behandlas i betänkandet.

Åklagarmyndigheten har ovan pekat på några ofullkomligheter i utredningens förslag. Det kan finnas fler. Sammanfattningsvis förordar myndigheten en modernisering av kriminaliseringen för förberedelse och stämpling till att omfatta fler straffvärda fall. De föreslagna förändringarna avseende finansiering av brott liksom utformningen av stämpling utgör sådana välkomna förändringar. Det är samtidigt viktigt att utformningen av regleringen är genomtänkt så att kriminaliseringen inte blir för vid och omfattar fall som inte är tillräckligt straffvärda.

En differentierad kriminalisering av förberedelse skulle kunna övervägas. Den skulle kunna vara mer långtgående och omfatta fler förberedelsegärningar vid allvarliga brott såsom mord, terroristbrott och hedersrelaterad brottslighet. Vid brottstyper som stöld och urkundsförfalskning skulle läget kunna vara det om-

vända. Det hade således varit önskvärt att andra författningstekniska lösningar övervägts.

Frivilligt tillbakaträdande från försök, förberedelse och stämpling till brott – kapitel 9

Det föreslås en ny regel om ansvarsfrihet vid frivilligt tillbakaträdande genom anmälan till myndighet och en särskilt utpekad krets av personer om det sker ”i sådan tid att brottets fullbordande till följd av avslöjandet kan förhindras”. En sådan reglering torde medföra praktiska tillämpningssvårigheter. Om personen lämnat tillräcklig med information till någon i den utpekade kretsen men den sedan inte förmedlats i tid till den brottsbekämpande myndigheten ska det inte ligga den personen till last. Ansvarsfrihetsgrunden ska således tillämpas även i de fall brottet inte har förhindrats men hade kunnat förhindras. Här uppstår svårigheter kring vad som behöver utredas vid förundersökningen avseende uppgifternas tydlighet och hur snabbt myndigheter förväntas eller har möjlighet att agera. Personens uppfattning om detta och myndigheters möjligheter att förhindra brott kan skilja sig väsentligt åt, vilket kan påverka uppsåtsbedömningen. En fråga som också kan vålla problem är orsakssambandet mellan avslöjandet och förhindrandet. Är det personens avslöjande eller är det ingripande till följd av polisens spaningsinsatser som förhindrat brottet?

Det noteras att bestämmelsen föreslås vara tillämplig vid alla brottstyper oavsett svårhetsgrad. Åklagarmyndigheten ställer sig tveksam till om det är rimligt att den utpekade kretsen och Polismyndigheten förväntas agera på samma sätt om det avser exempelvis förberedelse till stöld och förberedelse till mord.

Det är förundersökningsledaren, vid allvarliga brott således åklagare, som ska besluta om förundersökning ska inledas och som under förundersökningens gång ska bedöma om uppgifterna är av sådan art att de är att bedöma som ett frivilligt tillbakaträdande som medför ansvarsfrihet. Åklagare har på motsvarande sätt att pröva om ansvarsfrihetsgrunderna nöd och nödvärn föreligger om de görs gällande. I de fall det avser grova brott, kan det antas att personen i de flesta fall frihetsberövas på motsvarande sätt som vid åberopande av bestämmelserna om nöd och nödvärn. Den som exempelvis går in på en polisstation och anmäler ett planerat grovt våldsbrott kommer troligen inte att gå hem därifrån, som man kan få intryck av enligt bestämmelsens ordalydelse, utan kommer att frihetsberövas. Antagligen kommer frågan om ansvarsfrihet, i vart fall i de fall brottet inte har kunnat förhindras, bli föremål för domstols prövning i samband med åtal mot de medmisstänkta.

Åklagarmyndighetens uppfattning är att den föreslagna bestämmelsen kan leda till otillfredsställande resultat. Förslaget innebär att en gärningsman kan delta i omfattande försök, förberedelse och stämpling till allvarlig brottslighet utan något straffrättsligt ansvar trots att beteendet ter sig mycket straffvärt.

Det kan ifrågasättas om det finns behov av den föreslagna regeln om frivilligt tillbakaträdande. Det finns goda möjligheter till en nyanserad straffmätning i förhållande till gärningsmannens agerande inom ramen för de allmänna straffmättningsbestämmelserna. Flera möjligheter att i mildrande riktning beakta gärningsmannens agerande finns dessutom i 29 kap. 5, 5 a och 6 §§ brottsbalken.

Åklagarmyndigheten avstyrker därför förslaget om en ny bestämmelse om frivilligt tillbakaträdande genom anmälan till en särskild utpekad krets av personer.

Till följd av den föreslagna omstruktureringen av 23 kap. brottsbalken kan det noteras att frivilligt tillbakaträdande flyttas från nuvarande 3 § till 8 §. Bestämmelsen i 9 kap. 11 § brottsbalken hänvisar till 23 kap. 3 § brottsbalken. Någon förändring av hänvisningen i 9 kap. 11 § brottsbalken omfattas dock inte av utredningens förslag.

De olika medverkansformerna – kapitel 10

Utredningen har föreslagit en ny reglering av medverkansformerna. Avsikten med förslaget är inte någon förändring i sak i förhållande till gällande rätt. Åklagarmyndigheten ser inte något behov av en ny reglering.

Åklagarmyndigheten är exempelvis tveksam till om alla fall av gärningsmannaskap omfattas av den föreslagna förenklade terminologin. Det är också osäkert om det går att tala om att ”utföra en gärning” när det är fråga om underlåtenhetsansvar. Vidare kan en onödig begreppsförvirring uppstå kring begreppet ”främja” i betydelsen gärningsman med hänsyn till medhjälpsbestämmelsen. Den föreslagna regleringen öppnar således för osäkerhet i rättstillämpningen.

Åklagarmyndigheten anser därför att förslaget inte bör genomföras.

Underlåtenhet att avslöja eller hindra brott – kapitel 11

Åklagarmyndigheten delar utredningens bedömning att den nuvarande regleringen av ansvarsfrihet vid underlåtenhet att avslöja eller hindra brott leder till olyckliga resultat.

Den föreslagna ändringen syftar bl.a. till att komma till rätta med den situation som förelåg i Högsta domstolens avgörande ”underlåtenhet och smygfilmning” NJA 2022 s. 29. Ansvar var i det fallet uteslutet då den tilltalade skulle riskera ansvar för ett annat lindrigare brott som har begåtts i anslutning till eller i samband med det brott som det funnits en skyldighet att avslöja. Ansvar enligt utredningens förslag förutsätter att brottet kan avslöjas eller förhindras utan fara för att den handlande själv döms för att ”ha utfört eller främjat brottet”. En gärning som begås i anslutning till brottet kan dock även tänkas ha fått till följd att man främjat det brott som det funnits en skyldighet att avslöja. Det finns därmed en risk för att regleringen blir otydlig.

Åklagarmyndigheten är i och för sig positiv till att ansvar för underlåtenhet att avslöja brott ska kunna följa även om det skulle röjas att han eller hon själv har begått ett mindre allvarligt brott. Samtidigt är det viktigt att förslaget är förenligt med Europakonventionen. Det är inte självklart att förslaget på bästa sätt åstadkommer det man vill uppnå. Det skulle kunna övervägas om ansvarsfrihetsregleringen kan formuleras på ett annat sätt än den föreslagna. Intresset av att förhindra allvarliga brott väger tungt. Utredningen har inte prövat en lösning där ansvar undantas för det lindrigare brottet som utförts i anslutning till det brott som det funnits en skyldighet att avslöja och förhindra. I sammanhanget kan det noteras att hänvisningen till 5 § framstår som otydlig och en uttrycklig straffskala saknas i den föreslagna bestämmelsen. Det finns således ett behov av att ytterligare överväga frågan.

Åklagarmyndigheten avstyrker den del i förslaget som avser att ansvarsfrihet inte längre ska följa vid fara för *annans* liv eller hälsa. Fara för exempelvis barn, partner och närmaste familj är ofta från den berördes utgångspunkt ett minst lika betydelsefullt intresse som fara för sin egen person. Det framstår inte som rimligt att t.ex. en konkret och allvarlig fara för en nära anhörigs liv inte ska utesluta ansvar för underlåtenhet att avslöja brott. I sammanhanget kan det noteras att det framstår som oklart hur den föreslagna regleringen förhåller sig till ansvarsfrihet p.g.a. nöd.

Det fortsatta lagstiftningsarbetet

Som framgått ovan är det angeläget med en förändrad försökslagstiftning. Den föreslagna särregleringen om att ansvar för försök ska kunna följa även när fara för brottets fullbordning utslutits av myndighets åtgärd är ändamålsenlig. Det brådskar att komma till rätta med svårigheterna i de brottsbekämpande myndigheternas arbete som blivit effekterna av den nuvarande försöksbestämmelsen. Åklagarmyndigheten förordar därför att denna del av betänkandet bryts ut och behandlas med förtur inom ramen för ett separat lagstiftningsarbete.

Utredningen föreslår ett omtag av hela 23 kapitlet brottsbalken, som utgör en central del av straffrätten. Detta anslag riskerar att ta lång tid och skapa påtaglig osäkerhet och betydande tillämpningsproblem. I stora delar har Åklagarmyndigheten svårt att se något behov av så omfattande förändringar. När det gäller förberedelseregleringen och ansvaret för att avslöja och förhindra brott finns det dock, som framgått ovan, ett behov av moderniserad lagstiftning. Enligt Åklagarmyndighetens uppfattning finns det endast skäl att gå vidare med dessa delar av utredningens övriga förslag. Frågorna är onekligen komplexa och kräver ytterligare överväganden och analyser för att en väl avvägd och förutsebar lagstiftning ska kunna åstadkommas. Det fortsatta lagstiftningsarbetet skulle underlättas om förändringarna byggde på den redan befintliga lagstiftningen.

Detta yttrande har beslutats av riksåklagaren Katarina Johansson Welin efter föredragning av kammaråklagaren Liselotte Nilsson. I den slutliga handläggningen av ärendet har också vice riksåklagaren Eva Thunegård, rättschefen Marie-Louise Ollén och överåklagaren Peter Lundkvist deltagit.

Katarina Johansson Welin

Liselotte Nilsson

Kopia till

Kommunikationsavdelningen

Rättschefen

Biblioteket